

Богдан ХАВАРІВСЬКИЙ
ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ
ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ
З ВИЯВЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ,
ЩО МІСТЯТЬ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ТРАГЕДІЮ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 1932–1933 років

На виконання Указу Президента України, плану заходів державних архівних установ у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 рр. в Україні державними архівами західних областей у 2008 р. проводилася широкомасштабна робота.

Так, на Волині створено 138 наукових груп щодо збору спогадів очевидців Голодомору при комісіях зі сприяння підготовці видань “Реабілітовані історією. Волинська область” та “Книга скорботи України. Волинська область” у навчально-виховних комплексах, загальноосвітніх школах, бібліотеках, громадських організаціях, сільських і селищних радах. 20 жовтня 2008 р. на засіданні “Наукового центру історичних студій Волині” підбито підсумки цієї роботи.

Роботу щодо збору свідчень проводять на Волині як Держархів Волинської області, так і архівні відділи райдержадміністрацій і міських рад. Вони поповнюють фонд “Спогади громадян про відлуння голоду на Україні в 1932–1933 роках”, створений у держархіві області у 1989 р. На сьогодні він включає 34 спогади, які складають 13 справ за 1990–2008 рр. Тексти 14-ти спогадів розміщено на веб-сторінці Держархіву Волинської області та веб-сайті Волинської державної адміністрації, а з 24.09.2008 року – на веб-порталі Держкомархіву України. 48 документів із фондів Держархіву Волинської області виставлено на веб-сайті облдержадміністрації.

Архівістами Івано-Франківської області ще у 2007 р. укладено “Реєстр фондів меморіального характеру про Голодомор 1932–1933 рр.”, до якого увійшли 27 документів, у т. ч. 24 нововиявлених.

Державний архів Львівської області започаткував збирання усних свідчень очевидців. Нині вони складають два томи, що зберігаються у фондах архіву. Опрацьовано 27 документів, які передано до відділу внутрішньої політики облдержадміністрації для внесення до відповідного розділу Національної книги пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. (Львівська область).

У 2007 р. доцент кафедри українознавства Тернопільської академії народного господарства, один з укладачів книги “Чорна тінь Голодомору над Тернопіллям” Р. Матейко передав на зберігання до Держархіву області (акт від 16.01.2007 р. № 1) збірку оригінальних документів.

До учасників міжвідомчого засідання звертається директор Держархіву Тернопільської області Б. В. Хаварівський

Це списки осіб – жителів Тернопільської області, які пережили Голодомор 1932–1933 рр. у радянській Україні, а також свідчення “усної історії” – збірка спогадів жителів області про пережитий Голодомор 1932–1933 років. Разом це 32 од. зб., або 127 документів. На кожен із зазначених документів складено описові статті, які в письмовому та електронному вигляді у травні 2007 р. надіслано до Держкомархіву України.

Через відсутність на території Чернівецької області автентичних документів про Голодомор 1932–1933 рр. на Україні внаслідок перебування території області у складі Румунії (1918–1940) роботу зі збору свідчень очевидців Голодомору чернівецькі архівісти не проводили. Таку роботу здійснювало Чернівецьке відділення пошуково-видавничого агентства “Книга пам’яті України”. На жаль, 86 зібраних ними свідчень на державне зберігання не передано.

В архівах західного регіону України виокремлюються дві дотичні до теми групи документів.

Перша з них пов’язана з акціями організованого українства, а також Української греко-католицької церкви щодо організації допомоги жертвам Голодомору на Радянській Україні, демонстрацій на підтримку голодуючих.

Другу групу документів складають інформації офіційних польських органів, у тому числі дипломатичних представників, про події

в УРСР, про біженців з неї, які свідчили перед відповідними органами Речі Посполитої.

Так, матеріали галицької преси, записки польської поліції, спогади жертв голоду в Україні представлені на виставці документів 1932–1933 рр. у Державному архіві Львівської області. На стендах з цими документами рясніють штампи “Skonfiskowano”, “Tajne”, “Секретно”. Тодішній польський уряд, побоюючися погіршення відносин зі східним сусідом, встановив цензуру на публікації у вітчизняній пресі, тому чимало статей і навіть накладки газет з матеріалами про голод вилучалися судовими та прокурорськими органами і передавалися до архівів.

Тоді про голод писали, зокрема, галицькі видання “Діло”, “Нова зоря”, “Нове село”, “За Україну”, “Боротьба”. Частина цих публікацій, а також листування польських державних установ, аналітичні записки та повідомлення поліції, судових органів представлені на вже згаданій виставці у Державному архіві Львівської області. Поряд з ними – численні інформації про акції протесту по селах і містах Західної України проти голоду. В усіх львівських церквах відбулися за тих часів Богослужіння, було зачитано Пастирське послання митрополита Андрея Шептицького.

Унікальними є документи Держархіву Львівської області про роботу спеціально створеного комітету України – УГКРУ, який очолив Дмитро Левицький, що став центральним органом для координації політичних акцій, пов’язаних із голодом в Україні.

У Львові було видано у той час низку обіжників і повідомлень з інструкціями, а саме: як повітовим громадам утворювати комітети, проводити акції протесту; як збирати й відправляти до комітетів листи з радянської України; як проводити збір пожертв, збіжжя, одягу; як збирати літературу про голод та матеріали про діяльність комітетів.

Львівські архівісти готують і проводять також виїзні тематичні виставки. Їх організовано, зокрема, в ліцеї “Оріона”, в Національному університеті “Львівська політехніка”.

Документи Державного архіву Волинської області використано для експонування на виставках, зокрема “Волинь пам’ятає. Відлуння на Волині Голодомору 1932–1933 рр. у Радянській Україні”. Тут представлено ксерокопії з газети “Українська нива” за 1933 р., яка виходила в Луцьку, у тому числі відомості про діяльність Волинського громадського комітету допомоги голодуючим на Україні, карта голоду та ксерокопії з друкованих видань за 1970–1980 рр., які передано до НДБ архіву Степаном Радіоном (Австралія), тексти спогадів. Виставку мають змогу оглядати всі користувачі читального залу, а також студенти та учні шкіл.

Архівістами Державного архіву Івано-Франківської області самостійно або спільно з іншими установами на вшанування пам’яті жертв

Голодомору проведено 4 виставки: “Упокорення голодом” (2006); пам’яті жертв та постраждалих від Голодомору (спільно з краєзнавчим музеєм, 2006); “Голодомор. Політичні репресії” (спільно з будинком “Просвіти” 2006 р.); “Ми звинувачуємо. Голодомор 1932–1933 рр. – геноцид українського народу” (спільно з краєзнавчим музеєм 2008 р.).

У Державному архіві Тернопільської області виявлено 36 документів, дотичних до тематики Голодомору. Це документи повітових Комітетів Рятунку України про збір коштів на підтримку голодуючих, проведення мітингів, зібрань з протестом проти дій радянської влади, днів жалоби за померлими від Голодомору, звіти воєводського управління про молебни і панахиди за невинно замордованих голодом, донесення постерунків держполіції про незаконний перехід кордону польської держави українцями, причиною якого вони називали голод у Східній Україні, деякі архівно-кримінальні справи, передані Службою безпеки України, з яких випливає, що робота окремих людей у Комітетах рятунку України, негативне ставлення до дій радянської влади пізніше стали підставою для їхніх арештів та винесення обвинувачувальних вироків.

Ці безцінні документи стали основою трьох виставок, одна з яких є постійно діючою – “Жнива скорботи” (2007–2008). Матеріали експозиції ввійшли до каталога з однойменною назвою – “Жнива скорботи” (до 75-ї річниці жертв Голодомору 1932–1933 рр.).

Буковинські архівісти дотичні архівні матеріали про Голодомор надали для створення експозиції виставки в Чернівецькому краєзнавчому музеї під назвою “До 75-річчя Голодомору на Україні” (2007 р.), а також виставки цього ж музею “Ми звинувачуємо. Голодомор 1932–1933 рр. – геноцид Українського народу” (2008).

Архівісти західного регіону України надали журналістам газет та журналів, радіо- і телепрацівникам значний обсяг матеріалу на тему Голодомору. Так, на Волині за матеріалами обласного архіву підготовлено дві телепередачі та шість радіопередач, а також ряд публікацій.

Заслуговують на увагу видання Державного архіву Івано-Франківської області, а також спільні видання, в яких опубліковано його документи:

1. *Кугутяк М. В.* Голодомор 1933-го і Західна Україна. Трагедія Наддніпрянщини на тлі суспільних настроїв західноукраїнської громадськості 20–30-х років. – Івано-Франківськ, 1994. – 72 с.;
2. “Моєї пам’яті печаль” (електронний макет книги, підготовлений Івано-Франківським обласним відділом пошуково-видавничого агентства “Книга пам’яті України” і поданий Українському інституту національної пам’яті);
3. “Станиславів і Голодомор 1932–1933 рр.” (видання, підготовку якого розпочато спільно з видавництвом “Лілея–НВ”, планується до кінця року опублікувати в серії “Моє місто”).

Держархівом Львівської області перевидано збірник документів “Голгофа українського народу”, перший наклад якого вийшов ще до 70-річчя Голодомору в Україні. Новий, доповнений збірник з однойменною назвою побачив світ у 2008 р.

У Тернополі архівісти, надавши архівні документи, допомогли дослідникові Миколі Лазаровичу в підготовці книги “Чорна тінь Голодомору над Тернопіллям”. Книга вийшла у світ за сприяння Державного архіву Тернопільської області. Працівниками архіву підготовлено до друку каталог “Голодомор 1932–1933 рр. у філателії та пропам’ятних виданнях” (2008 р.). Київська студія “Листопад-фільм” зняла оригінали виявлених у архіві і дотичних до теми Голодомору документів для фільму про ці трагічні події в Україні. Географічна складова масиву джерел з історії Голодомору охоплює практично всю територію сучасної України, за винятком хіба що Закарпаття, яке перебувало на той час у складі Чехо-Словацької Республіки, та Автономної Республіки Крим, тоді – частини РСФРР.

Архівісти Закарпаття підготували книгу про Голодомор (робоча назва – “Відлуння жакливого трагедії”). На жаль, збір свідчень людей з інших областей, що пережили жакливі часи, самими архівістами не проводився, його здійснили працівники Ужгородського національного університету. Станом на жовтень 2008 р. зібрано дев’ять свідчень, які зберігаються в Держархіві Закарпатської області як колекція документів.

Для порівняння: хоч у Державному архіві в Автономній Республіці Крим документи про Голодомор в Україні 1932–1933 років відсутні, його працівники замовили копії документів з цієї тематики в державних архівах інших областей України (Донецької, Кіровоградської, Хмельницької, Черкаської), які лягли в основу виставки “Пам’яті жертв Голодомору в Україні 1932–1933 рр.”. Підготовлено також вісім телесюжетів, сім радіопередач і три публікації про трагічні події в Україні 1932–1933 рр.

Доволі широкою була тематика заходів державних архівів Чернівецької області з підготовки до вшанування 75-х роковин Голодомору. Окрім радіопередач “Геноцид українського народу 1932–1933 рр.”, що відбулися 28 липня та 7 серпня 2007 р., та виступу по радіо директора архіву Д. Д. Жмундуляка про наявність в архіві дотичної документальної інформації про Голодомор 1932–1933 рр. на Україні, проведено також радіопередачі “На вшанування пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. на Великій Україні” (2008) та “Голодомор на Україні 1932–1933 років мовою дописувачів періодичної преси” (2007), які прозвучали румунською мовою. Газета “Буковинське Віче” опублікувала статтю “Страшне лихоліття на Україні” (№ 48 від 04.07.2007 р.).

Зусилля архівістів України спрямовані значною мірою на відродження історичної пам'яті, з'ясування причин, перебігу та наслідків Голодомору. Документи, виявлені й зібрані працівниками державних архівів Західної України, красномовно свідчать: мешканці цього регіону, довідавшись про Голодомор на Наддніпрянщині, щиро вболівали за долю голодуючих й усіляко намагалися допомогти їм. Але заходи західноукраїнської спільноти з організації допомоги голодуючому населенню Наддніпрянщини не мали успіху, оскільки керівники УСРР за вказівками з Москви відмовилися від неї, заперечуючи самий факт Голодомору. Ця безкорислива, братерська підтримка є ще одним доказом спільності заходу і сходу України, підтвердженням того, що тільки в єдності українського народу наш порятунок і сьогодні.

**“Ukrainian Archivists’ Contribution to Revival of Historical Memory”
Inter-agency Meeting (on Occasion of the 75th Anniversary
of the 1932–1933 Famine in Ukraine)**

Butsenko N.

**Organization of Revealing Archival Documents Related to the 1932–1933
Famine by Ukrainian Archivists and Compiling Memorial
Fonds Registers**

Levchenko L.

**Collection, Acquisition for Storage and Use of Testimonies
of Eyewitnesses and Survivors of the 1932–1933 Famine in Ukraine**

Vorobei R.

**Contents and Composition of Documents Transferred to State Archives by
RATsS Departments / Methods of Revealing the Facts with Respect to Death
from Starvation and Inhabited Localities Suffered from the 1932–1933 Famine
in Ukraine**

Khavarivs'kyi B.

**Activities of State Archives in Western Oblasts of Ukraine With Regard to
Revealing Documents about the 1932–1933 Tragedy
of Ukrainian People**

The materials highlight the activities of “Ukrainian Archivists’ Contribution to Revival of Historical Memory” inter-agency meeting (on occasion of the 75th anniversary of the 1932–1933 Famine in Ukraine), held on November 18, 2008, in Kyiv. The publication summarizes the outcomes of the efforts aimed at expanding documentary and support basis of the 1932–1933 Famine in Ukraine, which were undertaken in early 1990s. It also includes the reports of the Directors of the State Archives of Donets'k, Mykolaiv, Ternopil', Chernihiv oblasts on key areas of the given activities.